

KUHU SUUNDUB PÜSIVUS? VERBIDE GA JÄÄMA JA JÄTMA VÄLJENDATUD SÜNDMUSTE KUJUTAMINE KATSES

Ilona Tragel, Jane Klavan

Tartu Ülikool, EE

ilona.tragel@ut.ee, jane.klavan@ut.ee

Kokkuvõte. Uurimus põhineb autorite välja töötatud joonistamise ja häälega mõtlemise katse tulemustel. Katses paluti katseisikutel (21 eesti keelt emakeelena kõnelejat) kujutada ja selgitada katse läbiviijale 24 verbi suunda (näiteks nooltega). Selles artiklis esitame täpsemalt neist kahe – *jääma* ja *jätma* – analüüsi. Verb *jätma* on *jääma* kausatiivtuletis. See mõjutab ka nende tähenduserinevust – *jääma* on passiivsem, *jätma* aga aktiivsem ja agenti rõhutav.

Katseisikute kujutiste ja selgituste põhjal kirjeldame, milline oli noolte suund kujutistel ja millistest elementidest koosneb mõlema uuritava verbi skeem. Selgus, et katseisikud kujutasid verbi *jätma* suunda nooltega, verbi *jääma* oli kujutatud pigem punktide, täppide, ringide või kaarjate joontega. Kujutistel ja selgitustes avaldusid ka tüüpilised skeemi osalised: JÄÄJA, JÄTJA ja JÄETU. Mõlema verbi tegevuse aega kujutati ja selgitati minevikulisusega. Sarnane on ka nende verbide mõistemetafoorsus: mõlemad kajastavad pigem negatiivset hinnangut. Verbi *jääma* tähenduses on olulisel kohal see, et potentsiaalne muutus ei toimu. Verb *jätma* väljendab aga seda, et potentsiaalse muutuse mittetoimumine põhjustatakse.

Märksõnad: verbid, transitiivsus, skemaatiline representatsioon, lingvistilised eksperimentid, eesti keel

DOI: <https://doi.org/10.12697/jeful.2021.12.1.10>

1. Sissejuhatus

Keele üldise mõistelise organiseerituse teemad on tänapäeva keeleteaduse uurimustes olulisel kohal. Keelekasutajatel on kogemused selle kohta, kuidas entiteedid maailmas tavaliselt omavahel seotud on. Nende kogemuste üldistamisel tekivad korrastunud mustrid – skeemid, mis kajastuvad keeleteaduses. Keeleteadlased saavad neid abstraktseid skeeme tuvastada, kirjeldada, seletada ja mudeldada.

Selles artiklis esitatud uurimuses käsitleme verbide skemaatilisi representatsioone ehk skeeme. Eeldame, et need avalduvad kujutistes, mida katseisikutel palusime joonistada, ning selgitustes, millega nad joonistamisprotsessi täiendasid. Verbid väljendavad sündmusi, mille osalised ja asjaolud on verbiga ja omavahel seotud. Verbide skeeme (kujundskeeme) on käsitlenud näiteks Langacker (1987, 1990, 2008), Rice (1987), Croft (1998, 2012), Janda (2008), Talmy (2000) jt. Mõned uurijad (eriti Langacker, jooniste kasutamise selgitusi vt nt 2008: 9–12, aga ka Talmy, nt 2000) on skemaatilist esitust kasutanud ka keelt kirjeldava metakeelena. Eksperimenti disainides huvitas meid see, kuidas keelekasutajad abstraktse tähendusega verbidele suunda kujutavad.

Verbi skemaatilist representatsiooni toetavad need entiteetid, mille vahelisi suhteid see verb väljendab. Niisiis on verbi skeemist rääkides täpsem kasutada terminit 'verbiga väljendatud sündmuse skeem', mis hõlmab ka verbi muid elemente (nt tegevuse osalised ja toimumise asjaolud), mis keelekasutajatel selle verbiga seoses aktiveeruvad. Abstraktse tähendusega verb on selline verb, mis tavaliselt väljendab entiteetide omavahelisi suhteid muus kui konkreetsetes kolmemõõtmelises ruumis.

Artikli andmed on kogutud katselise meetodiga. Joonistamise ja „häälega mõtlemise“ katsena läbi viidud katse eesmärgiks oli uurida, kas ja kuidas katseisikud kujutavad abstraktse tähendusega verbide suunda ning kuidas nad oma kujutisi selgitavad. Kognitiivses keeleteaduses aktsepteeritav keele kehapõhisuse põhimõte (nt Gibbs 2005, Barsalou 2008) ning varasemad uurimused (nt Meteyard & Vigliocco 2009) lubavad meil oletada, et abstraktsetel mõistetel (ja niisiis ka abstraktse tähendusega verbidel) tajutakse suunda ning suudetakse seda ka kujutada. Selles artiklis vaatame neid teemasid verbide *jääma* ja *jätma* näitel. Valisime need kaks verbi, sest need on samast tüvest pärit seotud tähendusega verbid, mida eristab kausatiivsus ja transitiivsus. Verbi *jätma* kasutatakse enamasti transitiivsena ja verbi *jääma* intransitiivsena. *jätma* on *jääma* morfoloogiline kausatiivtuletis.¹ Uurimuse üks eesmärgid on nende kahe verbi seose näitel selgitada, kas ja kuidas transitiivsus, kausatiivsus, agenttiivsus/passiivsus, aeg ja aspekt on seotud suuna kujutamise

1 Tuletistest on analoogsed *söötma*, *jootma*, *naitma* – *ta*-liide pika vokaali järel on *t*-kujul (Kasik 2015: 114, 146).

Eesti *jääma*-verbi on uuritud eri vaatepunktidest, nt muutumisverbina (Pajusalu 1994, Arukaev 2003, Pajusalu & Tragel 2007), skeematilise tuumverbina (Tragel 2003), aspektiverbina (Piiraja & Tragel 2012) ja võrdlevalt liivi keele verbiga *īedō* (Norvik & Prillop 2017). Kognitiivse keeleteaduse perspektiivist on soome *jääda*-verbi tähendusi ja lausemustreid selgitanud Huumo (2007). Verbi *jätma* käsitlusi ei ole me leidnud.

Varasemate uuringute põhjal on verbil *jääma* kaks vastandlikku tähendust: muutumine ja püsimine (Pajusalu & Tragel 2007). Korpusuuringu andmetel on *jääma* püsimise tähenduse kasutus võrreldes muutuse tähendusega tunduvalt mitmekülgsem. Kui püsimise tähenduse juures ei saa välja tuua kindlaid konstruktsioone, milles just see tähendus avalduks, siis muutuse tähendusega seostuvad korpusuuringu põhjal JÄÄJA elusus (+inimene), ainsuse esimese isiku kasutamine, lihtmineviku kasutus ja komplementverb; püsimise tähendust ennustavaid statistiliselt olulisi tunnuseid ei olnud (Piiraja & Tragel 2012).

Tabelis 1 on toodud verbide *jääma* ja *jätma* absoluutne sagedus, suhteline sagedus (1 mln sõne kohta) ja kollokatsioonid eesti keele ühendkorpuses (2017). Verb *jääma* esines selles korpuses ligi 3,5 korda sagedasemini kui verb *jätma*. Sagedamad verbivormid olid *jääma*-verbil ainsuse 3. isiku olevik ja verbil *jätma* ülekaalukalt *da*-infinitiiv. Sageli subjektina ja objektina esinevad sõnad ega sagedasemad afiksaaladverbid verbiti oluliselt ei erinenud. Komplementverbidest olid mõlema verbiga sagedased verbid *seisma*, *ootama* ja *kehtima*.

Tabel 1. Verbide *jääma* ja *jätma* sagedus, esinemus ja kollokatsioonid (korpuspäringusüsteemi Sketch Engine'i Word Sketch Tool päring eesti keele ühendkorpusest 2017).

Verb	<i>jääma</i>	<i>jätma</i>
Sagedus	2002474	585332
Suhteline sagedus (1 mln sõne kohta)	1485,66	434,26
5 sagedasemat vormi (1 mln sõne kohta)	<i>jääb, jäi, jäänud, jääda, jäävad</i>	<i>jätta, jätab, jättis, jätnud, jätta</i>
Sagedasemad subjektina esinenud nimisõnad	<i>mulje, asi, inimene, laps, hind, osa, küsimus, tulemus, mees, raha</i>	<i>mulje, inimene, kohus, mees, naine, laps, auto, korraldaja, riik, asi</i>

Verb	<i>jääma</i>	<i>jätma</i>
Sagedasemad objektina esinenud nimisõnad		<i>mulje, jälg, ruum, laps, jonn, kahtlus, võimalus, nahk, asi, inimene, aeg, osa</i>
Afiksaaladverbid	<i>üle, ära, maha, vahele, alla, kinni, välja, järele</i>	<i>maha, välja, ära, kõrvale, vahele, lahti, järele, sisse</i>
Sagedasemad komplementverbid (Vma)	<i>ootama, seisma, püsima, magama, kõlama, kehtima, pidama, elama, kestma, mõtlema, lootma, uskuma</i>	<i>seisma, jahtuma, kasvama, kehtima, kuivama, vedelema, ootama, hauduma, maitsestuma</i>

Eelnevast lähtudes püstitasime kolm uurimisküsimust:

- (1) kas nende verbide puhul tajutakse suunda, ja kui jah, kuidas seda kujutatakse ja selgitatakse;
- (2) kas on võimalik välja tuua seaduspärasid, mille alusel keelekasutajad suuna valivad;
- (3) milliseid nende verbidega väljendatud sündmuste muid osalisi ja asjaolusid (koht, aeg, aspekt jt) katseisikud verbi kujutistes ja selgitustes kasutavad.

Järgnevas osas tutvustame läbi viidud katset. Kolmandas jaotises analüüsime katseisikute kujutisi ja selgitusi: suuna kujutamist, aga ka muid elemente, mis kujutistel avalduvad, ning arutleme, mida saame sellest järeldada verbide *jääma* ja *jätma* skemaatiliste representatsioonide ja lausemustrite (vt Tragel & Taremaa 2019) kohta. Viimases alajaotises esitame järeldused ja lühikese kokkuvõtte ning edasisi uurimissuundi. Kõigi katseisikute kujutised koos selgitustega on lisades (Lisa 1. Jääma; Lisa 2 Jätma).

2. Meetod

2.1. Taust

Inglise keele verbide suunda on uuritud psühholingvistiliste katsetega, mille tulemustes on tõdetud, et katseisikud annavad suuna kohta suhteliselt kooskõlalisi vastuseid (Richardson jt 2001, Meteyard & Vigliocco 2009, Spivey jt 2005). On tehtud ka verbide lausemustrite

elementide mõistmis- ja töötluskatseid (nt Ferretti jt 2001). Uuritud on ka seda, kuidasaju konkreetse ja abstraktse tähendusega verbe töötleb (vt ülevaadet Rodríguez-Ferreiro 2009).

Varasemad verbisuuna uurimused on olnud näiteks sellised, kus sündmuse osalised olid ette antud ja noole pidi paigutama või valima nende suhtes (nt Spivey jt 2005). Teist tüüpi katse oli selline, milles katseisikud pidid hindama stiimulverbi suuna sobivust nooltega (Spivey jt 2005). Meteyard ja Vigliocco (2009: 570) tulemuste põhjal said suunda objekti poole kujutavad joonised katseisikutelt kõrge sobivushinnangu (4,6/5), samas kui vastupidist (objektist eemale) suunda kujutavate skeemide sobivushinnang oli madal (2,3/5) (vt ka 3.1.2). Varasemad katsed, mille oleme koos üliõpilastega verbi suuna selgitamiseks läbi viinud, on olnud sunnitud valiku katse (Matsalu 2012) või hinnangukatse (Sengbusch 2013). Nende katsete tulemuste analüüs viis järelduseni, et verbi suuna uurimiseks tuleb välja töötada teistsugune katse, sest varasemates katsetes ei olnud katseisikutel suuna üle otsustamisel piisavalt „vabadust“: valikud olid piiratud või ette antud. Meie valik oli joonistuskatse, mille käigus katseisikud ka selgitasid oma kujutisi („mõtlesid häälega“). Katse sarnanes loomulikule keelekasutusolukorrale, sest katseisik selgitas oma mõtteid katse läbiviijale ja seega oli tegemist pigem loomuliku vestluse kui tehniliku katseolukorraga.

Joonistamise katses saab katseisik valida, mida ta verbi omadustest joonisel kujutab. Uurijal on (erinevalt varasematest katsetest) enamasti võimalus kindlaks teha katseisiku valitud perspektiiv, kui kujutis annab perspektiivi kohta infot või vihjeid, aga eriti juhul kui katseisik mainib perspektiivivalikut oma selgituses. Katseisikute selgitused ja toodud näited aitavad tõlgendada näiteks ka seda, millist polüsemse verbi tähendust ta verbi kujutades silmas peab ja registreerida, millised afiksaaladverbid kujutamise toetamiseks meenuvad.

2.2. Katse

Katses osales 21 eesti emakeelega katseisikut (14 naist ja 7 meest; keskmine vanus 32 (noorim 20, vanim 52)². Näidetes viitab number katseisiku koodile. (Kõik joonised ja selgitused on loodud lisades 1 ja 2.)

---

2 Kolm katseisikutest olid vasakukäelised. Psühholoogid on leidnud käelisuse mõju suuna tajumisel (nt Meteyard & Vigliocco 2009, Casasanto 2017), meie katseisikute joonistuste põhjal erinevusi välja ei tulnud.

Katse stiimul oli 20 abstraktse tähendusega verbi (*armub, elab, hakkab, igatseb, imestab, jääb, jätab, juhtub, kardab, lubab, määrab, mäletab, meeldib, mõtleb, palub, suudab, tahab, teab, tunneb, unustab*) ja 4 konkreetse tähendusega verbi kontrollüksusena (*sukeldub, taganeb, tõuseb, veereb*). Katsestiimul esitati katseisikutele suuliselt, sest varem on täheldatud, et kirjasuund võib vasakult paremale suunda esile kutsuda (Meteyard & Vigliocco 2009). Katse läbiviija ütles enne iga katsesooritust katsealusele verbi oleviku ainsuse kolmandas isikus (SG3, nt *jätab*). Stiimuli vormi valik (SG3) oli teadlik, sest varasemas katses (Matsalu 2012) ja pilootkatses kasutasime *ma*-infinitiivi, kuid just pilootkatse tulemuste põhjal otsustasime infinitiivi mitte kasutada, kuna selle eesmärgi- ja suunatähendus (vt Tragel 2003) võib mõjutada stiimulverbi suunda. Iga katsealune kuulis verbe erinevas järjekorras. Ainus kriteerium, mis kõigil järjestustel oli sama, oli see, et esimene ja iga viies verb oli üks neljast kontrollüksusest. Selles artiklis esitame ainult verbide *jääma* ja *jätma* kujutiste ja selgituse analüüsi tulemusi.

Joonistamise ja „häälega mõtlemise“ katse³ käigus salvestasime joonistamisprotsessi (video⁴) ja „häälega mõtlemise“ protsessi (audio). Katse viidi läbi tahvelarvutiga, mis katse ajal oli nn molberti asendis (kergelt kaldu katseisiku ees laual püsti) ja mille ekraanile katseisikud sõrmega joonistasid. Kõik katsealused istusid katse läbiviija vastas teisel pool lauda. Katsealustele tutvustati katse tausta ja kirjeldati, mida neilt oodatakse (vt juhised allpool). Kasutasime programmi DoodleCast Pro. See programm tegi iga katseisiku joonistatud iga verbi kohta eraldi videofaili ja pildifaili (lõpptulemusest). Keskmine katseks kulunud aeg oli 16 minutit (kõige vähem 10 ja kõige rohkem 31 minutit). Kui katsealune ei osanud verbi mitte kuidagi kujutada, võis ta lehe tühjaks jätta. Iga audiofail transkribeeriti, kasutades programmi ELAN.

Katse juhised: „Arvatakse, et kõigil tegusõnadel on mingisugune suund – nagu meie tegevustel siin maailmas üldiselt on. Ma palun sul joonistada nende tegusõnade suunda, mis ma sulle ütlen, ja rääkida ka samal ajal – räägi, mis sul pähe tuleb, kui sa püüad selle sõna peale mõelda. Meid aitavad selles katses paremini üldisemad kujutised,

3 Joonistamise ja „häälega mõtlemise“ -katse on autorite välja töötatud keeleteadusliku katse liik, milles katseisikul palutakse joonistada keeleüksuse (siinses kontekstis verbi) mingit omadust (siin: suunda) ning reflekteerida joonistamise käigus tekkinud mõtteid.

4 Enamasti kasutasime kujutist tõlgendades joonistusprotsessi tulemusena valminud kujutist, aga kui selle tõlgendamiseks oli vaja joonistamise protsessi jälgida, siis ka videot.

näiteks nooled ja jooned – pigem ära tee mingit väga detailset pilti. Aega läheb umbes 15 minutit. Ma ütlen sulle järjest 24 tegusõna, iga kujutamiseks on joonistusprogrammis üks leht, kui sul on valmis, siis vajuta plussile ekraani ülaservas järgmisele lehele saamiseks“.

2.3. Andmete tõlgendamine

Analüüsis oleme sidunud katseisikute joonistatud jooned, nooled, kujundid ning nende kohta käivad selgitused keeleteaduslike kirjeldusvahenditega (näiteks osaliste semantilised rollid, tegevuse aktiivsus jt, vrd Langacker 2008, Huumo 2007). Valisime need vahendid lähtuvalt oma teadmistest keeleteaduslikest kategooriatest, varasemate uurimuste tulemustest ja katseisikute selgitustest saadud vihjetest. On selge, et näiteks kujutatud nool võib muus kontekstis tähendada muud kui suunda, kuid siinses analüüsis arvestame sellega, et katseisikud olid vastutulelikud, täitsid saadud juhust ja püüdsid stiimulit (st verbivorme *jääb* ja *jätab*) vastavalt kujutada ja selgitada. Just selgitused andsid häid vihjeid, milliste keeleteaduslike kategooriatega kujutisi seostada.⁵

3. Tulemused

Selles osas analüüsimise katseisikute tehtud kujutisi ning nende selgitusi *jääma* ja *jätma* verbi (kujutamise) kohta. Mida me saame katseisikute kujutistest välja lugeda, teades, et neid on palutud kujutada suunda, stiimul on kontekstivabalt esitatud verb ainsuse kolmandas isikus ja katse läbiviija (kes asjaoludest tingituna on katsealuse suhtes autoriteetsel positsioonil) on katse alguses öelnud, et tema arvab, et kõigil tegevustel on suund (vt katse juhust ülal, osa 2.2)?

Meie eesmärk on selgitada, kas verbidel *jääma* ja *jätma* tajutakse suunda, ja kui jah, kuidas seda kujutatakse ja selgitatakse. Püüame tuua välja seaduspärasid, mille alusel keeleteadustajad verbi suuna valivad, ning leida, millised nende verbidega väljendatud sündmuste osalised ja asjaolud verbi kujutistes ja katseisikute selgitustes avalduvad ja kuidas neid kujutatakse.

---

5 Siin saab paralleele luua nn rahvalingvistikaga (ingl k *folk linguistics*): keeleteaduslike teadmisteta inimesed selgitavad keelenähtusi oma subjektiivsetest kogemustest ja vaatenurkadest lähtuvalt.

Katse tulemusi vaatame nende kategooriate kaupa, mis meie katses esile tulid (kujutistel avaldusid ja selgitustes mainiti) ning mille ilm-nemist varasemate psühholingvistiliste ja keeleteaduslike uurimuste põhjal eeldada võis. Need kategooriad on sündmuse prototüpsed osalised (sh skeemi kuuluvate elementide semantilised rollid JÄÄJA ja JÄTJA ja JÄETU) ja aktiivsus-passiivsus; sündmuse asjaolud (nt aeg ja koht), suund, transitiivsus, kausatiivsus, aspekt ning hinnang sündmuse positiivsusele/negatiivsusele.

3.1. Sündmuse osalised ja asjaolud

3.1.1. JÄÄJA, JÄTJA ja JÄETU. Kausatiivsus

Psühholingvistiliste praimimiskatsete põhjal on teada, et katseisikutel aktiveeruvad verbi mõistmise hetkel prototüpsed agendid, patsiendid ja instrumendid (ülevaade katsetest nt Ferretti jt 2001). Sündmusena on kognitiivselt kõige lihtsam tajuda sellist osalejate suhet, milles toimub energia ülekannet osaliste vahel toiminguahela mudeli alusel (vrd piljardikuulide liikumine; Langacker 1990: 210). Katseisik 14 kujutabki verbiga *jätma* väljendatavat JÄTJA ja JÄETU vastastikust mõju sündmusena, kus agent eemaldub patsiendist (14_jätab). Siin ja edaspidi viidatakse kujutisele/selgitusele kujul: katseisiku number_jääb/jätab lisades 1 (*jääma*) ja 2 (*jätma*) olevatele kujutistele ja selgitustele. Katseisiku kujutatust ja selgitusest saame kinnitust, et *jätma* ei väljenda prototüüpset transitiivset suhet (energiaülekannet agendilt patsiendile) – selle asemel näeme siin kausatiivset seost, mille tuumaks on eemaldumine. Kui muutust väljendavates kausatiivsetes suhetes (näiteks *lõi palli väravasse*) näitab kausatiivsust just patsiendi asukohta, asendi või seisundi muutust, siis *jätma* puhul muutub agendi asukoht, asend, seisund vmt. Patsiendi (grammatilise objekti) potentsiaalne muutus jääb toimumata ja seda *jätma* väljendabki.⁶

jääma-verbi sündmuse kujutistel me enamasti patsienti ei leia. Küll aga on kujutatud JÄÄJAT (subjekti), vt nt 4_jääb. Katseisik 4 viirutab intensiivselt ringi sees olevat ala, kirjeldades seda kui midagi, mis jääb samaks, muutumatuks (näiteks *tunded*). Ringi kohta selgitab katseisik

6 Verbi kujutised, mille oleme tulemuste näitlikustamiseks valinud, võivad sisaldada ka mitme kategooria elemente.

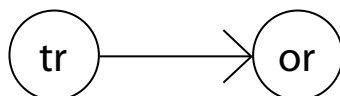

veel, et see on kinnine, sest jäämine on kindel ja selge. Nii kujutis kui selgitus tunduvad viitavat sellele, et JÄÄJAT tajutakse paigaloleva ja piirides püsivana. *jääma* tähenduses sisalduvat potentsiaalse muutuse toimumise võimalust ja võimalikkust olekski ilmselt väga keeruline kujutada.

3.1.2. Suund ja transitiivsus

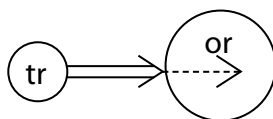
Suund on liikumine millegi (nt mingi objekti) poole või kuhugi (nt mingisse kohta). Suund võib olla ka liikumine mingist objektist või kohast eemale, välja, mööda, läbi jne, kuid see ei ole nii tavaline kui suund millegi poole või kuhugi (vt ka Taremaa 2017: 59–60). Suunda objekti poole on lisaks agenttiivsele liikumisele mõistetud ka kui kausaalset suhet subjektilt objektile.

Meie stiimuliteks olnud verbidest on *jääma* traditsioonilises süntakti-lises mõttes intransitiivne ja *jätma* transitiivne. Selles artiklis käitleme transitiivsust kognitiivse keeleteaduse raamistikus: see ei saa olla mingi leksikaalse üksuse (nt teatud verbi) omadus, vaid põhineb keelekasutaja valikul väljendada sündmust transitiivsena. Prototüüpses transitiivses sündmuses on energiaülekanne ühelt entiteedilt teisele (agendilt pat-siendile), kusjuures need kaks entiteeti on asümmeetrilises suhtes ning kaasatud ühesuunalisse tegevusse (Rice 1987: 251–257). Kognitiiv-ses grammatikas käsitletakse transitiivsust kui sündmust, mis sisaldab kindlat tüüpi vastastikust mõju (*interaction*) kahe osalise vahel (Langacker 2008: 387–390, Rice 1987, vt ka Hopper & Thompson 1980). Langacker (2008) kujutab transitiivsust joonistel trajektori ja orientiiri vahelise mõjuna (joonis 1). Selles suhtes on osaliste rollide tingimus: trajektor (joonisel tr) peab olema agent ja orientiir (or) patsient ning nendevahelist suhet peab saama mõistestada kui osalejate vahelist vas-tastikust mõju (Langacker 2008: 387–388). Suhe on seda transitiivsem, mida rohkem osalejate vahelises tegevuses on jõudünaamikat (Langac-ker 2008: 387–388).

Joonis 1. Skemaatiline transitiivne suhe (Langacker 2008: 388).

On täheldatud, et mõistestaja valikul põhinev jõudünaamika võib olemuselt vähemtransitiivse suhte muuta transitiivsemaks (Langacker 2008: 387–390). *jätma* transitiivsus seostub kausatiivse tuletusliitega – selle verbiga väljendatud sündmusse kuulub patsient – osaline, millele/kellele jõud on suunatud, ning mis sündmuse tulemusel tavaliselt mingil viisil muutub (või muutub selle asukoht). Osaliste vahelise jõudünaamilise tegevusega transitiivset suhet kujutab Langacker nii, nagu näha joonisel 2. Kahe joonega nool märgib jõudünaamilist suhet ja katkendnool patsiendi võimalikku muutust.

Joonis 2. Transitiivne jõudünaamiline suhe (Langacker 1991: 345).

Katseisikute *jätma* ja *jääma* kujutisi kõrvutades on märgata selget erinevust: kõik 20 katseisikut on *jätma* kujutamisel kasutanud mingisugust noolt, *jääma*-kujutistest on nooli vaid üheteistkümmel (vaata Lisa 1 ja Lisa 2).⁷ Vaadates kõrvuti esimese katseisiku *jääma* ja *jätma* kujutisi, näeme, et ta kujutab *jääma*-verbi sündmust väikese ringina ekraani all servas (1_jääd). *jätab* näites on sama katseisik suuna kujutamisel kasutanud noolt (1_jätab). Samas ei ole *jätma* kindlasti prototüüpne transitiivne verb (nt nagu *lõhkuma*), sest teatav passiivsus, mis sisaldub *jää*-verbitüves, tundub olevat ka *jätma*-verbi tähenduse osa (vaata arutelu jaotises 3.2). Siiski on meie katses kaheksa katseisikut selgitustes nimetanud *jätma*-verbiga väljendatud sündmuse patsiente (11 erinevat): *midagi* (3 korda), (*halvad*) *mõtted* (2), (*mingid*) *asjad* (3) *rumalused*, *negatiivsed tunded*, *rahakott*, *jubin*, *mahajäetu*, *mingisugune tükk (endast)*, *kõik* (vt ka tabel 1). Patsient (grammatilise objekti referent, JÄETU) võib olla kujutatud mingi täpi, punkti või väikese ringikesena (vt nt 22_jätab ja 18_jätab) või punktide kogumina (19_jätab).

Neist kujutistest paistab, et kuna *jätma* on transitiivne, st tema skeem hõlmab olemuslikku seost agendi ja patsiendi vahel, siis on selle suunda

7 Neid arvandeid tuleb võtta väikese reservatsiooniga: kõik nooled ei kujuta otseselt stiimuliks oleva verbi enda suunda. Selgitustest ilmneb, et mõni nool kujutab näiteks jätmisele ja jäämisele eelnevaid või järgnevaid tegevusi. Arutlus selle tähelepaneku üle on jaotises 3.1.4.

võrreldes *jääma*-verbi suunaga lihtsam kujutada. Kuigi prototüüpse transitiivse suhte suund on agendilt patsiendile, liigub *jätma*-verbi kujutistel agent enamasti patsiendist eemale. Noole suund vasakult paremale võib olla mõjutatud kirjutamise suunast, kuid võib tähistada ka aja tajutud suunda. Võib oletada, et kujutisel 22_jätab kajastubki verbi *jätma* prototüüpne tähendus: agent lahkub, patsient jääb paigale (agent ei võta seda kaasa).

jääma suuna kujutamine on keerulisem, sest kuigi katseisikud *jääma* suuna üle arutlevad (näiteks: *suund on teadmata* (16_jääb), *paigal olemine* (10_jääb), *midagi ei muutu, lihtsalt on* (17_jääb), ei tee nad enamasti joonisele sirget noolt, vaid punkti või ringi. Neist kujutistest räägitakse kui statsioonarsetest, püsivatest, paigalolevatest – need iseloomustavadki verbi *jääma* sellist tähendust, mis kajastab olukorda, kus subjekti referent ei liigu oma kohalt ära. Selgitustes on mainitud ka *jääma* suuna puudumist (nt 9_jääb: *jääb mitte ei liigu kuskile poole* ja staatilisusest (nt 1_jääb: *staatiline*). Noolte puudumist *jääma*-verbi kujutistel võibki seletada ka sellega, et semantilist eitust (siin: mitte-liikumist) ei saa noolega kujutada (vt nt 3_jääb, 25_jääb, 13_jääb).

Mitmes eelnenud näites on katseisikud selgitustes ja näidetes kasutanud koos *jääma* ja *jätma* verbiga afiksaaladverbe (nt *maha, järgi*). Sellistel verbiühenditel on keelekasutaja jaoks ilmselt keeleüksuse staatus, st need võivad aktiveeruda tervikuna (Langacker 2008: 16–17, 21). Ainult üks katseisik kasutas selgitustes koos verbiga *jääma* afiksaaladverbi *maha* (12_jääb), mis on korpuses sageduselt kolmas *jääma*-verbiga koos esinev afiksaaladverb (vt tabel 1). Samas kasutati *jätma*-verbi selgitustes kuut erinevat afiksaaladverbi: *maha* (5 korda, nt 13_jätab, 24_jätab), *selja taha/seljataha* (2), *järgi, järele* (2_jätab), *vahela, pooleli* (kõiki üks kord). Neist kolm kuuluvad korpuspäringu põhjal *jätma* sagedasemate afiksaaladverbide hulka (vt tabel 1).

Siinses uurimuses on katseisiku selgitustes esinenud afiksaaladverbe käsitletud kui verbi skeemi osi, mis katseisikuid verbi skemaatilise representatsiooni loomisel toetavad. Võib küsida ka, kas afiksaaladverbi aktiveerumist (meenumist) võiks soodustada see, et mõne afiksaaladverbi tähendus (näiteks *maha + jääma, selja taha + jätma*) pigem toetab verbi tähendust („sobib“ sellesse/sellega), samas mõne teise oma pigem mitte (nt *üle + jääma, välja + jätma*) – ühendil on pigem spetsiifilisem,

verbi põhitähendusest erinevam tähendus?⁸ Siinse uurimuse raames me sellele küsimusele veel vastust anda ei saa. Afiksaaladverbide teema on lai ja mitmetahuline (vt nt Veismann & Tragel 2008) ning väärrib kasvõi siinse teema perspektiivist omaette käsitlust, kuid selle artikli eesmärk on teine⁹.

3.1.3. Koht

Lisaks JÄTJALE, JÄÄJALE ja JÄETULE kujutatakse *jääma*-verbi joonistel ka kohta, kuhu keegi või miski jääb.¹⁰ Näiteks katseisik 9 kujutab „alust“, kuhu miski jääb (9_jääb) ning viirutab intensiivselt seda „alust“, selgitades samal ajal, et see märgib püsivust, ning et kaks sissepoole suunduvat noolt tähendavad, et jääb, ei liigu kuhugi – kujutisel avaldub trajektori fiktiivne liikumine staatilisse asukohta.¹¹ Katseisik 13 selgitab oma *jätab* kujutisel (13_jätab) olevaid seoseid kui ruumilisi ning lühike horisontaalsuunaline joon kujutisel näitab kohta, kuhu midagi maha jäetakse.

jätma-kujutistelt ja selgitustest ilmnes neli korda esinenud elemendina „vahe“, mis märgib seda kohta, kus/kuhu midagi „vahele“ jäetakse. Seejuures aga ei kasuta katseisikud selgitustes sugugi alati *vahele jätma* ühendit, vaid see võib olla ka nt *maha jätma* (13_jätab, 22_jätab). Ühendit *jätab vahele* kasutas selgituses näiteks katseisik 16 (16_jätab): tema kujutatud vahega joont (või noole joont) saab tõlgendada nii ruumilise kui ajalisena. Vahe kujutab ja mainib selgituses ka katseisik 18, tema kujutisel on see ringikese ja noole vahel (18_jätab). Ajalise tõlgenduse puhul oleks tegemist liikuva ego metafooriga: ego ”hüppab üle” vahelejäetava sündmuse, milles ta ise ei osale.

8 Aitäh anonüümsele retsensendile idee eest.

9 Jätame seekord kõrvale ka selle huvitava küsimuse, missugune ja kui tugev seos kõneleja keeletajus verbil ja verbiühendil omavahel on. Vaatame afiksaaladverbe andmetena siin nii, et see, milline afiksaaladverb katseisikule *jääma* või *jätma* verbi kujutamisel ja selgitamisel meenub, võib näidata, et just sel afiksaaladverbiga ühendil on verbi skeemis oluline roll.

10 Psühholingvistiliste katsete tulemuste alusel on väidetud, et katseisikutel mõistmiskatsetes koht ei aktiveeru (Ferretti jt 2001).

11 Autorid tänavad südamest anonüümset retsensenti, kes andis retsensioonis mitu head mõtet selles osas käsitletava teema laiendamiseks.

Koha (ja „vahe“) avaldumise viis avab *jätma* muutuse tähenduse loogikat: JÄETU asukoht ei pruugi muutuda, vaid JÄTJA eemaldub sellest, läheb ära. Eemaldumine ongi muutus, mis JÄTJA ja JÄETU vahelises suhtes toimub ja mille JÄTJA põhjustab. JÄTJA vaatenurgast saab seda kirjeldada ka kui fiktiivset liikumist (Talmy 2000): JÄETAV eemaldub paigal olevast JÄTJAST. Kui JÄETAV on liigutatav objekt, siis tunduvad jõudünaamilised suhted avalduvat selles, et JÄTJA otsustab objekti asukohta mitte muuta (vt ka 3.1.4 kausatiivsuse osa).

Katseisiku 8 *jääma* kujutisel on koht (*punkt*), kuhu miski (*see*) jääb (*jõuab*) (8_jäab). Selles kujutises ja selgituses (*kuhu* kasutamine ja ka noolte olemasolus kujutises) on fiktiivse muutuse kujutamise tendents, mille tulemus on staatiline situatsioon, mida kirjeldab Huumo (2017) soome keele *jäädä*-verbi tähenduses. Tundub, et seda tüüpi kujutised (8_jäab, 13_jäab) sobivad illustreerima seda, et katseisik kujutab *jääma*-verbi dünaamikat ja võib-olla ka muutuse potentsiaalset toimumist, milles püsimine väljendab mittemuutumist.

3.1.4. Aspekt: punktuaalsus ja eelnev/järgnev tegevus. Kausatiivsus

Aspekti mitmetahulisusest näeme *jääma* ja *jätma* kujutamisel nii sündmuse sisemise ajalise struktuuri (Comrie 1976) kui mõistestaja vaatepunkti avaldamist (Dahl 1985). *Aktionsart* ilmneb ehk kõige selgemalt: sündmuste staatilisust ja dünaamilisust ning duratiivsust ja momentaansust (Vendler 1967) mainivad katseisikud selgitustes ja need kajastuvad kujutistel.

Varasemates uurimustes ja ülevaadetes on näidatud, et *jääma* on aspektilt ingressiivne ja retrospektiivne (Erelt 2017: 118, 126¹²) ning pigem punktuaalne (Huumo 2007: 12). Katseisik 14 (14_jäab) kujutab *jääma* paigalolekut nii, et skeemi on kaasatud ka „jäämisele“ eelnev tegevus (vrd prospektiivne aspekt) ja selgitab: *on toimunud mingis suunas liikumine ja siis see liikumine lõppes*. Nool tähistab jäämisele eelnenud tegevust ja punkt selle lõppu (st jäämist).

---

12 Erelt 2017 mainib retrospektiivsena (mis väljendab „vaatlusette seisundit kui eelneva sündmuse tulemust“, lk 125) vaid „dünaamilise sisuga konstruktsioone“ *jääma* + *mata*-vorm, mis osutavad seisundisse mittejõudmisele (Erelt 2017: 126).

Nagu sissejuhatuses mainitud, on verbil *jääma* eesti keeles varasemate uurimuste põhjal kaks omamoodi vastandlikku tähendust – püsimine ja muutumine (nt Pajusalu 1994, Pajusalu & Tragel 2007). Nende kahe esmapilgul vastandliku tähenduse vahel on siiski palju ühist: püsimine ja muutumine on ühe sündmuse (tegevuse, situatsiooni, olukorra, seisundi) kaks vastandolekut – sama skaala eri otsad. Meie katses on katseisikud kujutanud ainult *jääma* püsimise tähendust, muutumise tähendust ei mainitud ka selgitustes. Küll aga kujutati ja kirjeldati tegevust, mis *lõppes* (14_jääb), *jääb paigale* (7_jääb, 24_jääb) – niiis toimub muutus tegevuses/liikumises, mida tehakse enne jäämist. Näiteks katseisik 19 kujutas *jääma*-verbiga seotud tegevusi nii: *ringikujuline nool, mis jõuab punkti tagasi. ei saanud hakkama. tuli tagasi* (19_jääb). Erinevalt *jääma*-verbi sündmusest, kujutab *jätma* kujutistel nool pigem jätmisele järgnevat tegevust (3_jätab: *läheb edasi*) ehk retrospektiivset aspekti (vrd Erelt 2017: 126). *jätma* kujutistes ja selgitustes tundub kajastuvat ka selle verbi kausatiivne tähendus: JÄTJA põhjustab eelneva tegevusega järgneva tegevuse (nt *lõppeb*, 17_jätab).

Jäämisele ja jätmisele eelnevaid ja järgnevaid tegevusi kujutavates joonistes kajastub muuhulgas *jääma* ja *jätma* üks võimalikest seostest: kui jäämisel osaleb implitsiitne agent, kes jätab JÄETAVA paigale, siis on jätmine jäämisele eelnev tegevus (või vastupidisest perspektiivist: jätmisele järgneb jäämine). Selliselt verbaliseerisid oma kujutisi ka katseisikud (nt 22_jätab, 12_jääb). Katseisikute nimetatud ja kujutatud muid tegevusi vaadates paistab, et mõlema verbi selgitustes mainitakse peatumist, paigale jäämist, lõppemist (10_jääb, 17_jätab). Eesti 2017. aasta internetikorpusest tehtud Sketch Engine'i päringu alusel oli nii *jätma* kui *jääma ma*-infinitiivsetest komplementidest kõige sagedasem *seisma* (tabel 1), mis võib katseisikutel peatumise tähenduse esilekerkimist soodustada.

jääma kujutistel on lisaks nooltele tihti kujutatud ka punkti, millele nool või nooled suunduvad (18_jääb, 14_jääb). Nagu eespool mainitud, on soome keele *jääda*-verbi aspektitähenduse punktuaalsust käsitlenud Huumo (2007). Katseisikute kujutisel olevaid punkte analüüsidest tundub „punktuaalsus“ lausa otsene tõlgendus. Selgituste põhjal tähistab punkt lihtsalt olemist, seda, et midagi ei muutu (11_jääb, 17_jääb).

3.1.5. *Aeg. Aktiivsus ja passiivsus*

jääma ja *jätma* kujutiste põhjal saab väita, et mõlema verbi olemuslik suund on minevikku, ajas tagasi (mis on seotud ka *jääma* retrospektiivse aspekti tähendusega, vt 3.1.4). Kognitsiooni ja mõistemetafooride seoste uurijad on täheldanud, et aeg liigub üldiselt piki sagitaalselt ehk ette-taha telge, kogus ja tunded aga organiseeruvad pigem vertikaalsel teljel (Lakoff & Johnson 1980, vt ülevaadet uurimustest Casasanto 2017: 22–23; eesti keele kohta Veismann & Tragel 2008, Veismann 2020).

Kujutistel, millel katseisikud kujutavad verbi suunda ja räägivad ajast, on nooled paremalt vasakule (9_jätab, 12_jätab, 6_jääb). Selgitustest saame teada, et nool võib märkida aja suunda minevikku. Katseisikud kirjeldavadki mõlema verbi olemuslikku suunda sõnadega *ajas tagasi* (nt 6_jääb), *minevikku/mineviku poole* (nt 12_jääb, 9_jätab), *seljataha* (nt 12_jääb) ning joonistavad nooli paremalt vasakule (nt 5_jääb, 9_jätab, 8_jätab).¹³ Kujutistel paistab ka see, et noole suund ei ole JÄETU suunas isegi siis, kui see on joonisel kujutatud (7_jätab, 22_jätab), mis lubab oletada, et *jätma* puhul ei ole energiaülekanne agendilt patsiendile skemaatilises representatsioonis kuigi olulisel kohal.

Käsitletavate verbide olemuslik minevikulisus avaldus ka selles, kuidas katseisik 14 nimetas osalist – *mahajäetu* (vormiliselt mineviku passiivi kesksõna), kuigi stiimulina esitatud verb ise oli olevikus: *jätab*. Selle põhjal võiks ju olla hoopis *mahajäetav*.

13. katseisiku *jätma* kujutisel saame eraldada verbi suuna ja aja suuna, sest tema kujutistel on ajatelg – *jätma* kujutiselt näeme, et kujutatava sündmuse suund on olevikust minevikku (13_jätab). *jääma* oli selle katseisiku jaoks nii ilma suunata (selgituse põhjal, joonisel on siiski nool alla, kuid rist kujutisel märgib suuna puudumist) kui ka ilma ajata, sest selle kujutisel puudub isegi ajatelg (13_jääb).

Ka osalejate ja tegevuse aktiivsust ja passiivsust kujutatakse ja neist räägitakse. Katseisik 5 selgitab oma kujutise katkendnoolt nii: *jääma* on passiivsem kui *jätma* (noole suund on „selja taha“, 5_jääb). Sama

13 Nagu eespool (3.1.4) kirjeldatud, võib joonisel kujutatud nool paremale vahel tähistada järgnevat tegevust peale jäämist või jätmist (alati ei saa üheselt tõlgendada, kui selgitus ei toeta).

katseisiku *jätma* kujutis on pideva joonega nool vasakule (5_jätab). Siin on oluline mainida, et *jätma* oli sel katseisikul stiimulite järjestuses 16. ja *jääma* 11. ning ta on neid teadlikult võrrelnud.

jätma kujutamisel on katkendnoolt kasutanud katseisik 18, kelle kujutisel „väike jubin“ (tähistatud väikse ringiga, vt 18_jätab) jäetakse maha ja selle maha jäämist märgib katkendjoon. Niisiis märgib katkendjoon ka sellel kujutisel tegelikult jäämist. Pideva joonega nool märgib joonisel edasi minemist.

3.2. Hinnang tegevuse positiivsusele/negatiivsusele

Veel üks tahk, mis katseisikute selgitustes ja kujutistel silma torkas, oli hinnang kujutatava tegevuse kohta. Järgnevalt esitame selle kohta mõned tähelepanekud.

Mõistemetafoorsuse uurimisel on täheldatud, et võrreldes ajasuhetega organiseeruvad emotsioonid pigem vertikaalsel (üles-alla) teljel (Lakoff & Johnson 1980). Ka psühholingvistilistes uuringutes on osutatud, et katseisikud otsustavad sõna valentsi üle kiiremini, kui emotsioonisõna paikneb ekraanil kooskõlas mõistemetafooriga POSITIIVNE/HEA ON ÜLEVAL; NEGATIIVNE/HALB ON ALL (nt Meier & Robinson 2004).

Vertikaalsuuna jaotumist saab jälgida kahest aspektist: noolte suuna ja kujutise asukoha põhjal ekraanil. Katseisik 17 on teinud väikese ringikese ekraani allserva (17_jääb), mille asetus peaks mõistemetafoorsuse alusel tähendama pigem negatiivsust. Nooled suunduvad alla näiteks kujutistel 19_jääb, 14_jätab ja 2_jätab. Lisaks saame hinnangu kohta järeldusi teha katseisikute selgituste sõnavaliku põhjal, näiteks 12_jääb: *jääb on siukene nagu kurb* ja 4_jätab: *jätab rumalused, halvad mõtted, negatiivsed tunded*. Samas tundub, et kui mingi täpsustus muudab sündmuse katseisiku jaoks positiivseks, siis võib noole suund olla ka üles, näiteks katseisik 19 kujutab maha jätmist „vabatahtlikuna“ (19_jätab).

4. Kokkuvõtlikke järeldusi

Artiklis tutvustasime joonistamise ja häälega mõtlemise katsed ja analüüsisime selle tulemusi. Katses osales 21 katseisikut, kellel paluti kujutada ja selgitada verbi suunda. Katse stiimuliks oli 20 abstraktse

tähendusega verbi ja neli kontrollüksust. Selles artiklis esitasime kahe verbi – *jääma* ja *jätma* – analüüsi. Need verbid on pärit samast tüvest ning nende vahel on grammatiline kausatiivne seos, mis mõjutab ka nende tähenduserinevust – *jääma* on passiivsem, *jätma* aga aktiivsem ja agenti rõhutav. Neid verbe ühendab aga skemaatiline tähendus, mis osutab potentsiaalsele, kuid toimumata jäävale muutusele, mis teisisõnu on püsimine (vt nt katseisikute kujutisi 11_jääb, 17_jääb).

Katse eesmärgiks oli selgitada, kas katseisikud kujutavad abstraktse tähendusega verbidele suunda. Mõlema käsitletud verbi kujutisi koos vaadates ei ole raske märgata, et verbi *jääma* üldiselt nooltega ei kujutatud, samas oli kõigil *jätma*-verbi kujutistel mingisugune nool. Seda erinevust oleme seostanud *jääma* ja *jätma* väljendatud sündmuste olemusliku erinevusega: *jääma* on intransitiivse ja *jätma* transitiivse sündmuse väljendaja.

Kuigi katse juhises paluti katseisikul kujutada verbi suunda, leiame kujutistelt lisaks nooltele ja joontele ka muud – analüüsisime kujutatut kui elemente, millel on roll verbi sündmuse kujutamisel. Kujutistel leidis nii sündmuse asjaosalisi (JÄÄJA, JÄTJA, JÄETU) kui ka asjaolusid (nt koht ja aeg). Näiteks oli kolmel kujutisel „vahe“, mis tundub viitavat sellele, et JÄETU asukoht ei muutu, vaid JÄTJA eemaldub JÄETUST.

Eesti keele verbi *jääma* on varasemates uurimustes käsitletud *jätma*-verbist tunduvalt rohkem, seda ilmselt eelkõige tema nn vastandlike – muutumise ja püsimise – tähenduste perspektiivist. *jääma* on tänapäeva keeles umbes neli korda sagedasem kui *jätma* (vt tabel 1). Püsimine (nt *jääb koju*) ja muutumine (nt *jääb haigeks*) on ühe sündmuse kaks võimalikku olekut, kuid meie materjalis katseisikud *jääma* muutumise tähendust ei kujutanud ega selgitanud. Niisiis võib järeldada, et püsimine ehk mittemuutumine on esildavam ja tugevam skemaatilise tähenduse kujundaja. Varasem korpusuuring (Piiroja & Tragel 2012) näitas, et muutumise tähendus on pigem konstruktsioonitähendus ja seetõttu on loogiline, et sinne kontekstivaba verbi stiimuliga uurimus seda esile ei toonud.

Kujutiste ja selgituste põhjal saab järeldada, et kui *jääma* väljendab toimumata jäänud muutust, siis *jätma* kausatiivsus ilmneb selles, et põhjustatakse potentsiaalse muutuse mittetoimumine, sest katseisikud kujutavad ja selgitavad osaliste vastastikust mõju ning seda, mis selle mõju tulemusel toimub (nt järgnev tegevus). Verbi *jääma* skemaatiline esitus tundub aga avanevat pigem punktide, täppide ja ringide kaudu,

sest kujutistel ei ole enamasti nooli. Kujutatud punkte ja ringe selgitatakse kui püsivust ja liikumatust. Punkte või ringe on kujutistel kasutanud 11 katseisikut 20st. Neljal korral on kasutatud punkti ja neljal korral on kasutatud eri tüüpi ja eri suurusega ringe. Lisaks on punkte *jääma* kujutistes ka koos joonte ja nooltega.

Mõlema verbi skeemides on sarnane suund minevikku, *jätma* puhul avaldub see kujutistel paremini, kuna seda on rohkem kujutatud nooltega, aga ka *jääma* kohta kuuleme sellest katseisikute selgitustes. Kui katseisikud katse käigus neid kaht verbi omavahel võrdlevad, tuleb nii kujutistes kui ka selgitustes esile *jääma*-verbi passiivsus *jätma*-verbiga võrreldes (avaldudes *jääma* kujutistel näiteks (noole) katkendjoonena). Mõistemetafoorsuselt paistavad mõlemad verbid olevat pigem negatiivse varjundiga, sest rohkem oli selliseid nooli, mille suund oli alla (mõistemetafoor HALB ON ALL) ning punktid-ringid paiknesid pigem ekraani alumises veerandis.

Niisiis võib meie katse tulemuste põhjal kinnitada, et katseisikud suutsid kujutada verbide *jääma* ja *jätma* suunda ja muid nende verbidega väljendatud sündmuste elemente sel viisil, et keeleuurija leiab paralleele kujutiste ja selgituste ja keeleteaduslike kategooriate vahel. Pealkirjas esitatud küsimuse *Kuhu suundub püsivus?* vastusena parafraaseerime ja kombineerime katseisikute selgitusi: püsivus suundub punktuaalselt kerge kaarega minevikku (selja taha või maha) ja peatub ehk lühemalt: JÄTJA jätab JÄETU ja JÄÄJA jääb.

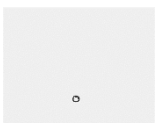

Kirjandus

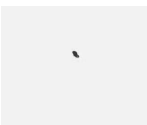
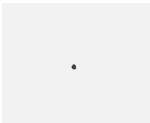

- Arukaev, Karin. 2003. *Eesti keele verbid muutuma, minema, saama ja jääma muutumisverbidena*. Tartu: Tartu Ülikool, eesti keele õppetool. Bakalaureusetöö.
- Barsalou, Lawrence W. 2008. Grounded cognition. *Annual Review of Psychology* 59. 617–645. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.59.103006.093639>.
- Casasanto, Daniel. 2017. Relationships between language and cognition. Barbara Dancygier (toim.), *The Cambridge handbook of cognitive linguistics*, 19–37. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, Bernard. 1989 [1981]. *Language universals and linguistic typology*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Comrie, Bernard. 1976. *Aspect: An introduction to the study of verbal aspect and related problems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Croft, William 1998. Linguistic evidence and mental representations. *Cognitive Linguistics* 9(2). 151–173. <https://doi.org/10.1515/cogl.1998.9.2.151>.

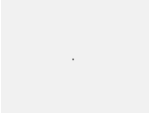

- Croft, William. 2012. *Verbs: Aspect and causal structure*. Oxford: Oxford University Press.
- Dahl, Östen. 1985. *Tense and aspect systems*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Erelt, Mati. 2017. Öeldis. Mati Erelt & Helle Metslang (toim.), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 93–239. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Ferretti, Todd R., Ken McRae & Andrea Hatherell. 2001. Integrating verbs, situation schemas, and thematic role concepts. *Journal of Memory and Language* 44(4). 516–547. <https://doi.org/10.1006/jmla.2000.2728>.
- Gibbs, Raymond W., Jr. 2005. *Embodiment and cognitive science*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511805844>.
- Hopper, Paul J. & Sandra A. Thompson. 1980. Transitivity in grammar and discourse. *Language* 56(2). 251–299. <https://doi.org/10.2307/413757>.
- Huumo, Tuomas. 2007. Force dynamics, fictive dynamicity, and the Finnish verbs of ‘remaining’. *Folia Linguistica* 41(1–2). 73–98. <https://doi.org/10.1515/flin.41.1-2.73>.
- Janda, Laura. 2008. Transitivity in Russian from a Cognitive Perspective. Galina Kustova (toim.), *Dinamičeskie modeli: Slovo. predloženie. Tekst. Sbornik statej v čest' E. V. Padučevoj*, 970–988. Moscow: Jazyki slavjanskoj kul'tury.
- Lakoff, George & Mark Johnson. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald W. 1986. Abstract motion. *Proceedings of the Twelfth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* 12. 445–471. <https://doi.org/10.3765/bls.v12i0.3317>.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of cognitive grammar. Vol. 2. Descriptive application*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 1991 *Concept, image, and symbol: The cognitive basis of grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive grammar: A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Matsalu, Liis. 2012. *Abstraktse tähendusega verbide suund katse põhjal*. Tartu: Tartu Ülikool, eesti keele õppetool. Bakalaureusetöö.
- Meier, Brian P. & Michael D. Robinson. 2004. Why the sunny side is up: Associations between affect and vertical position. *Psychological Science* 15(4). 243–7. <https://doi.org/10.1111/j.0956-7976.2004.00659.x>.
- Meteyard, Lotte & Gabriella Vigliocco. 2009. Verbs in space: axis and direction of motion norms for 299 English verbs. *Behavior Research Methods* 41. 565–574. <https://doi.org/10.3758/BRM.41.2.565>.
- Norvik, Miina & Külli Prillop. 2017. The Estonian *jääda* and Livonian *īeddō*: Expressions of REMAIN and CHANGE in various grammatical constructions. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugri Linguistics* 8(2). 233–266. <https://doi.org/10.12697/jeful.2017.8.2.08>.
- Pajusalu, Renate. 1994. Muutumisverbid eesti keeles ja nende vasted soome keeles. Helena Sulkala & Heli Laanekask (toim.), *Lähivertailuja* 8, 83–97.

- Pajusalu, Renate & Ilona Tragel. 2007. Word and construction as units of categorization: The case of change predicates in Estonian. Andrea C. Schalley & Drew Khlentzos (toim.), *Mental states. Volume II: Language and cognitive structure*, 289–310. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/slcs.93>.
- Piiroja, Piret & Ilona Tragel. 2012. *Jääma-verbist*. Ettekanne Eesti Kognitiivse Keeleteaduse Ühingu 1. aastakonverentsil, 2.04.2012. Tartu: Tartu Ülikool.
- Rice, Sally Ann. 1987. *Towards a cognitive model of transitivity*. San Diego: University of California doctoral dissertation. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.3994.6402>.
- Richardson, Daniel C., Michael J. Spivey, Shimon Edelman & Adam J. Naples. 2001. “Language is spatial”: Experimental evidence for image schemas of concrete and abstract verbs. *Proceedings of the 23rd Annual Conference of the Cognitive Science Society*. 845–850. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Rodríguez-Ferreiro, Javier, Silvia P. Gennari, Robert Davies & Fernando Cuetos. 2009. Neural correlates of abstract verb processing. *Journal of Cognitive Neuroscience* 23(1). 106–118. <https://doi.org/10.1162/jocn.2010.21414>.
- Sengbusch, Margareth. 2013. *Abstraktsete verbide suund katse põhjal*. Tartu: Tartu Ülikool, eesti keele õppetool. Bakalaureusetöö.
- Spivey, Michael J., Daniel C. Richardson & Monica Gonzalez-Marquez. 2005. On the perceptual-motor and image-schematic infrastructure of language. Diane Pecher & Rolf A. Zwaan (toim.), *Grounding perception and action in memory, language, and thinking*, 246–281. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511499968.011>.
- Talmy, Leonard. 2000. *Toward a cognitive semantics*. Cambridge: MIT Press.
- Taremaa, Piia 2017. *Attention meets language: A corpus study on the expression of motion in Estonian* (Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 29). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Taremaa, Piia 2021. Liikumisverbid horisontaalsel ja vertikaalsel teljel. Ühe sorteerimiskatse tulemused. *Keel ja Kirjandus* 3. 227–243.
- Tragel, Ilona 2003. *Eesti keele tuumverbid* (Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 3). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Tragel, Ilona & Piia Taremaa. 2019. Eesti keele verbide semantilise liigitamisest. *Keel ja Kirjandus* 3. 207–222.
- Veismann, Ann & Ilona Tragel. 2008. Kuidas horisontaalne ja vertikaalne liikumissuund eesti keeles aspektiks kehastuvad? *Keel ja Kirjandus* 7. 515–530.
- Veismann, Ann. 2020. Kelle ees ja mille taga? Ruumis orienteerumise viisid eesti keeles. *Keel ja Kirjandus* 8–9. 737–756.
- Vendler, Zeno. 1967. *Linguistics in philosophy*. Ithaca: Cornell University Press. <https://doi.org/10.7591/9781501743726>.

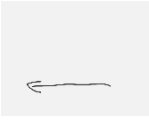
Lisa 1. Jääma. Selgitused ja kujutised.

Selgitus	Kujutis	Selgitus	Kujutis
1_jääb: hmm. selle ma jäta {gi}- ma ei leia ka selle väga mingit suunda. jaa. hmm. see on kuidagi selline staatiline pigem. ma ei oskagi siia midagi teha. jah väga erilisel		2_jääb: jääb ma teeks siukse pideva joone. aga. suun-suuna mõttes. ma nagu ma paneks ta ilma suunata. aga. {no} ma teen vertikaalse {s}. {horisontaalselt}.	
3_jääb: e. jääb paigale. tütleks kohe		4_jääb: jääb. mhmh. no jäämisega seostuvad ikka natuke sellised. mingit. mingid tun:ded või või mõtted või mingid väärtused. et et e mis nagu. põhi-mõtteliselt olemuslikult jäävad. jäävad s:-. samaks. kuidas seda siis. {-} ta on ikkagi mingisugune omamoodi {siuke} kinnine ring jällegi et või=või noh et et et et. et et mingisugune selline jah. selline väga hehe \$ {---} \$ et et et et mingisugune mingi-mingi {-} küllalt siuke kindel. selge. läbi:mõeldud ja tunnetatud. ja {-} väärtustatud	
5_jääb: ma joonistan jäämise märkimiseks katkendjoone. vasa-kule et ta nagu jääb selja taha. aga passiivsemalt. kui. kui näiteks on:. jätmine		6_jääb: *jääb*. no see on: nagu: ajas taga-tagasi	

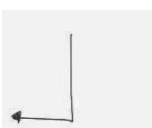

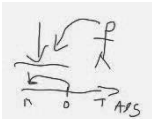
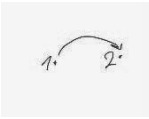
Selgitus	Kujutis	Selgitus	Kujutis
7_jääb: jääb. noh võiks olla jällegi. üldse ilma mingi liikumiseta e:t et sa oled enne seda tegevust mingi liikumise teinud. ja:. ja aga see on paigal et ee ja paigale jääda võid sa ju: ükskõik mis suunast. et ee äkki ma kuidagi. {visualiseerin} selle nii		8_jääb: jääb oh=oh=o:. ja:h. see on väga abstraktne jääb see peaks jõudma mingisse. punkti. see peaks näitama. paiknemist mingis punktis aga nüüd see suund jääma puhul jääb. jah see võib olla mitu. ta võib olla nii: vertikaalis kui horisontaalis selle. selle punkti suunas jah kuhu. {-} sai selline karvane punkt sinna tehtud	
9_jääb: ee. ee see alus siin ee: tähendab nagu mingit püsivust. ja: tegin no- kaks noolt sissepoole et et. jääb mitte ei liigu kuskile poole		10_jääb: jääb {nüüd siin on ka} paigal olemine ikka	
11_jääb: mm. jääb. äkki ta on lihtsalt punkt		12_jääb: *jääb*. jääb on siukene. nagu kurb et noh see miski miski j-jä-jääb maha noh et selles mõttes et. et miski on nagu. seljataha jääv ee. ma ei tea lapsepõlv. ma jä-j-j-jääb on. jääb on ikkagi nagu minevikku suunatud või kuidagi selline: noh. et ee:. et millegi m-mahajätmine või selline nagu siukene selles mõttes noh suunaga tahapoole jah	
13_jääb: jääb. ee ei suundu mitte kuhugile on statsionaalne. jah. ma=ei tea		14_jääb: mm. jääb on pigem siuke et on toimunud mingis suunas liikumine. ja: siis see liikumine lõppes. jäi paikseks. kõik. punkt.	

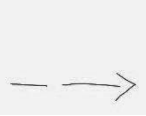

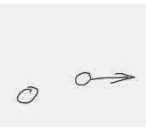

Selgitus	Kujutis	Selgitus	Kujutis
16_jääb: {m}. teeks {lihtsalt} ühe täpi. kindlasti on {samas}. {lihtsalt} on.: jääb m. suund on teadmata. {vist mõlemal}. jah teeksin. *{-} {ringi nooled}*		17_jääb: jääb. see oleks nagu lihtsalt üks. väike punkt. midagi ei muutu lihtsalt on. lihtsalt on	
18_jääb: nagu punkt on. millegi pärast ma joonistasin noole ka ülevalt alla a see ei puutu seda punkti muidugi. aga jah		19_jääb: m siuke: ringikujuline nool mis: jõuab {-}punkti tagasi. et ei saa ei saand hakkama tuli tagasi	
22_jääb: mm. m {võibolla} nagu. {kuidagi} nagu suunda ei ole. siis võibolla see on nagu sama mis nagu. kõik {suunaga} nagu keskpunkt		24_jääb: koju. hehe. {kuna:}. ja: siis ee. hehe {jääb tantsivat koju} heh. ma arvasin et kodu äkki: sobib. jääb nagu. paigale. paigalseisuga. ehk siis ee: sinu ee baas ongi kodus.	
ISIK25: ühesuunaline. ja.: kurviga kurviga ringiga jah			

Lisa 2. Jätma. Selgitused ja kujutised.

Selgitus	Kujutis	Selgitus	Kujutis
1_jätab: jätab. kas ma võin teha niimoodi et nool läheb vasta seina. heh. jääb kinni. kuskile vastu. ja siis jätab järgi. näiteks.		2_jätab: jätab. selle ma paneks pigem veidi allapoole. et nagu:. noh. jätab järele või. või kuidagi nii. sii {s} ma jäta-	
3_jätab: *mmhm*. jätab. läheb edasi		4_jätab: *m*. mjah. *hm:*. jah jätta võib. * {mno ütleme jah}*. m jätab. jätad kõik. rumalused hehe \$jätta-jätad kõik rumalused ja ja halvad mõtted ja\$. ja ja: {-} {siukesed} negatiivsed tunded ee:. * {no=jah no} . just	
5_jätab: jätmine on pigem nagu: minevikku jätmine. ma teen noole: vasakule		6_jätab: *jätab*. {nojah} see on samamoodi tagasi	
7_jätab: jälle nagu:. seisev tegevus minu meelest mheh. ma ei oskaks seda liikumist kuskile poole panna praegu. kon:tekst nagu: mõjutab seda sõna minu=arust palju. jällegi pigem nagu võibolla selline: lühike tegevus et kestvuse mõttes e:t mitte kindlasti pikalt kestev kuskil suunas. ja: võibolla siis tõesti kui peab valima et siis ee külgsuunaline liikumine		8_jätab: mhmh. * {jätab}*. *jätab on nüüd natukene abstraktsem* aga. kui nüüd kujutada nii et ta võiks olla. ee: mm. horisontaalsuund. ja:h. suunaga. tagasi tahapoole. a ma teen lihtsalt noole siis. ja. Mhmh	

Selgitus	Kujutis	Selgitus	Kujutis
9_jätab: ee. nimodi: nagu nagu nagu mineviku poole. Nool		10_jätab: nü-nüüd ma ei saa enam teha seda. nüüd mul tuli {talmi} meelde nüüd ma tahaks hakata: mõtlema jõuhehe \${{--}}\$. mhmh mõtlen et jätab oli see. et {see on mingi}. jõud. tuleb. nagu surub peale. ja siis:. mm. nagu. ja jõud jääb peale et siis nagu liigub eest ära et	
11_jätab: ee. jätmise suund on ma arvan tagasi. s:ellepärust et: jäetaks enda: vaatepunktist midagi kuskile. võ-või siis unustab {üldse selle arusaama}. Tagasi		12_jätab: jätab on siukene selja taha jätmise: e tunne tekib esimesena et ikkagi nagu. et justkui tunne et ma lähen edasi aga jätan mingid asjad. maha. et e selja taha jääb ee. mi-midagi. et ee. et jah ikka niukene nagu see: jah. et {esimesel hetkel} nagu minevik meenub	
13_jätab: mm. jätab mitu tähendust ee suunalt mina ütleks ee: ruumiliselt nagu jätab maha. ee ja siis nagu enda. ee: taha. ja: noh ajaliselt võiks ka veel öelda et {tal} ee. jätab jätab jätab. ee suunaga olevikust minevikku. Nii		14_jätab: punkt üks. punkt kaks. ee punkt üks on mahajäetu. punkt kaks. on mahajätja. ja: lihtsalt: eemaldumine. et: see võib olla:. misiganes asi mingi konkreetne füüsiline punkt. või mingi: mõte:. {et} nagu:. emotsionaalne areng. aga et:. nagu sest eemaldumine siis eemale liikumine	

Selgitus	Kujutis	Selgitus	Kujutis
16_jätab: mm. mm ma teeks ühe. joone. siit {jääks} natuke vahele. {nii et} ta jätab nagu mingisuguse. tüki endast maha. ja siis {läheb} edasi. Otse		17_jätab: jah. jätab. mulle tunduks see nagu et on mingi alguspunkt kust liikumine hakkaks siis see:. nagu: käib edasi s ja siis jääb pooleli. kuidagi lõppeb ära	
18_jätab: no ühesõnaga mingi vahe. et mingi punktiir ja siis on mingi:. jubin. siis on väike vahe ja siis läheb nool edasi nagu		19_jätab: jätab. m siis siuke:. asi mis maas on ja:. ja nool liigub eemale. üldjuhul ülespoole mitte allapoole. puhtalt selle pärast et. et see on nagu vabatahtlik tegevus et sa jätab midagi maha *{lihtsalt}*	
22_jätab: hm. {-} heh {-} ma joonistan siia siis mingid nagu. palle. e:t. et nagu midagi jääb maha. ja midagi nagu. läheb ära		24_jätab: ee:. jätab ee:. ee: rahakoti. e koju. näiteks. kindel et sa ei näe mida ma Steen siin\$ he. jättis: maha tagasi. tagasipoole taha- tagasipoole nii. {hehe} nii. Läheb	
25_jätab: ühesuunaline. keda mida jätab äkki on kahesuunaline. ühesuunaline {äkki} väga hea a mul on see ka et kas läheb paremale või vasakule vasakule läheb {jah}. {vist} oli negatiivne. vist küll jah			

Abstract. Ilona Tragel, Jane Klavan: **The direction and participants of the events expressed by the verbs *jääma* and *jätma*: a drawing experiment.** We use an innovative experimental design to extract the regularities of the general conceptual structure from the speakers' mind: a drawing task with a think-aloud protocol. 21 native speakers of Estonian provided schematic representations of 20 experimental verbs and 4 control verbs. Our discussion focuses on *jääma* 'stay, remain' and *jätma* 'leave something somewhere'. *jääma* typically expresses intransitive events and *jätma* transitive events. We zoom in on the following topics: transitivity and causativity, the positive/negative evaluation of the activity, the schematic representation of the direction of verbs and the elements belonging to the verb schema. Our study shows that the differences in the transitivity of the two verbs are reflected in the drawings and explanations given by the participants. Our results confirm the general prediction that abstract verbs have an image-schematic direction, but the specifics of the direction vary according to the type of verb.

Keywords: verbs, transitivity, schematic representation, linguistic experiments, Estonian